

محمد اقبال و احمد مدحت افندی: دگرگونی‌های فکری و فلسفی پس از سفرهای اروپایی
نوشاد ام کی استادیار، جامعه ملیه اسلامیا، جیمیا نگر دهلی نو، دهلی-۱۱۰۰۲۵، هند

نوشاد ام کی

ایمیل:

چکیده:

noushumkv@gmail.com

وابستگی:

استادیار، جامعه ملیه اسلامیا، جیمیا
نگر دهلی نو، دهلی-۱۱۰۰۲۵، هند

این پژوهش سفر فکری دو شخصیت برجسته، یعنی علامه اقبال و احمد مدحت افندی را با تمرکز بر تحولات مهمی که در اندیشه و فلسفه آنها پس از سفرهای اروپایی‌شان رخ داد، مورد بررسی قرار می‌دهد. علامه اقبال (۱۸۷۸-۱۹۳۸)، شاعر-فیلسوف نامدار از هند تقسیم‌نشده، و احمد مدحت افندی (۱۸۴۴-۱۹۱۲)، نویسنده مشهور عثمانی، از چهره‌های مهم جهان فکری ترکیه به شمار می‌روند. سفر آنها به اروپا، که نمونه‌ای بارز از مواجهه با افکار مدرن و جریان‌های سیاسی بود، دوره‌ای تحول‌آفرین در زندگی‌شان رقم زد و به شکلی عمیق بر آثار ادبی و فلسفی بعدی‌شان تأثیر گذاشت. هدف این مطالعه، انجام تحلیل تطبیقی عمیق بین آثار آنها قبل و بعد از اقامت در اروپا است. این تحقیق در پی آن است تا نشان دهد چگونه مواجهه با فضای فکری و اجتماعی-سیاسی اروپا، منجر به دگرگونی در نگرش آنها به فرهنگ، دین و سیاست شد. این پژوهش با استفاده از منابع دست اول مانند یادداشت‌های شخصی، نامه‌ها و آثار ادبی، همراه با تحلیل‌های ثانویه، تصویری جامع از ایدئولوژی در حال تکامل آنها ارائه خواهد داد. این تحقیق تنها به ردگیری دگردیسی فکری این دو چهره محدود نمی‌شود، بلکه در پی درک پیامدهای گسترده‌تر چنین تحولاتی در زمینه نوزایی اسلامی و اندیشه مدرن نیز هست. با تحلیل تبادلات بین‌فرهنگی و تخمیر فکری ناشی از آن، هدف آن است تا سهمی مهم در گفتمان موجود درباره چگونگی شکل‌گیری تجارب بین‌فرهنگی بر روایت‌های فلسفی و ایدئولوژیک ایفا شود. این پژوهش با ارائه درکی ظریف از میراث و تأثیر ماندگار تجربه اروپایی اقبال و مدحت افندی، در پی ایجاد پلی بین درک تاریخی و علایق معاصر است.

کلمات کلیدی: محمد اقبال، احمد مدحت افندی، افکار، اندیشه، عثمانی، هندوستان

استناد (آپا):

ام کی، نوشاد. محمد اقبال و احمد مدحت افندی: دگرگونی‌های فکری و فلسفی پس از سفرهای اروپایی. ارومیه: فصلنامه تخصصی

"مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۳، شماره ۰۸، تابستان ۱۴۰۴-۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

Noushad MK

Email:

noushumkkv@gmail.com

Affiliation:

Assistant Professor

Jamia Millia Islamia,

Camia Naqar Yeni Dehli,
Hindistan

Muhammed Iqbal and Ahmed Midhat Efendi: Intellectual and Philosophical Transformations Following the European Travels

Abstract:

This study focuses on the intellectual journeys of Allama Iqbal and Ahmet Mithat by concentrating on the significant changes in their thought and philosophy following their travels to Europe. Allama Iqbal (1877-1938), a prominent philosopher-poet from undivided India, and the famous Ottoman writer Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), represent important figures in Turkey's intellectual world. Their journeys to Europe, a prime example of encounter with modern ideas and political currents, marked a transformative period in their lives and profoundly influenced their subsequent literary and philosophical works.

The aim of this study is to conduct an in-depth comparative analysis of their writings before and after their residence in Europe. It seeks to uncover how exposure to Europe's socio-political and intellectual climate triggered a shift in their perspectives on culture, religion, and politics. This research will utilize primary sources such as personal diaries, letters, and literary works, alongside secondary analyses, to construct a comprehensive picture of their evolving ideologies. This research is not only about tracing the intellectual metamorphosis of these two figures but also about understanding the broader implications of such transformations within the context of Islamic renaissance and modern thought. By analyzing the intercultural exchange and the resulting intellectual fermentation, it aims to make a significant contribution to the discourse on how cross-cultural experiences shape philosophical and ideological narratives. This study, by offering a nuanced understanding of the legacy and lasting impact of Iqbal and Mithat Efendi's European experience, seeks to build a bridge between historical understandings and contemporary interest.

Keywords: Muhammad Iqbal, Ahmed Midhat Efendi, Thoughts, Ideas/Intellectual Thought, Ottoman, India.

CITATION (APA):

MK. Noushad. Muhammed Iqbal and Ahmed Midhat Efendi: Intellectual and Philosophical Transformations Following the European Travels. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 03, number 08, Summer 2025, ISSN: 3041-8690.

Nouşad MK

E-poçt:

noushumkv@gmail.com

Mənsubiyyət:

dosent

Jamia Millia İslamia,

Camia Naqar Yeni Dehli,
Hindistan

Məhəmməd İqbal və Əhməd Mithat Əfəndi: Avropa səyahətlərindən sonra

fikir və fəlsəfi dəyişikliklər

Xülasə:

Bu araşdırma Məhəmməd İqbal və Əhməd Mithatın Avropa səyahətlərindən sonra fikir və fəlsəfələrində baş verən mühüm dəyişikliklərə diqqət yetirərək onların intellektual səyahətlərini təhlil edir. Bölməmiş Hindistanın görkəmli filosof-şairlərindən olan Məhəmməd İqbal (1877-1938) və məşhur Osmanlı yazıçısı Əhməd Mithat Əfəndi (1844-1912) Türkiyənin intellektual dünyasının mühüm simvolarındandır. Müasir fikirlər və siyasi axınlarla qarşılaşmanın əlamətdar bir nümunəsi olan Avropa səfərləri onların həyatında transformativ bir dövr açmış və sonrakı ədəbi və fəlsəfi əsərlərini dərin şəkildə təsirləndirmişdir.

Bu tədqiqatın məqsədi onların Avropada qalmalarından əvvəl və sonra yazdıqlarının dərinində müqayisəli təhlilini aparmaqdır. Avropanın sosio-politik və intellektual mühitinə məruz qalmağın onların mədəniyyət, din və siyasətə baxışlarında necə dəyişikliklərə səbəb olduğunu ortaya çıxarmağı hədəfləyir. Bu araşdırma şəxsi gündəliklər, məktublar və ədəbi əsərlər kimi birinci dərəcəli mənbələrin yanında ikinci dərəcəli təhlillərdən də istifadə edərək, onların inkişaf edən ideologiyalarının hərtərəfli bir şəklini quracaqdır.

Bu tədqiqat təkcə bu iki şəxsin intellektual çevrilişinin izini verməklə kifayətlənmir, həm də belə dəyişikliklərin İslam intibahı və müasir düşüncə kontekstindəki daha geniş nəticələrini başa düşməklə məşğul olur. Mədəniyyətlərarası mübadiləni və nəticədə ortaya çıxan intellektual mayalanmanı təhlil edərək, təcrübələrin fəlsəfi və ideoloji hekayələri necə formalaşdırdığı mövzusunda diskurslara mühüm bir töhfə verməyi məqsəd qoyur. İqbal və Mithat Əfəndinin Avropa təcrübəsinin irsini və davamlı təsirini incə bir şəkildə anlayaraq, tarixi anlayışlarla müasir maraq arasında körpü qurmağa çalışır.

Açar sözlər: Məhəmməd İqbal, Əhməd Mithat Əfəndi, fikirlər, düşüncə, Osmanlı, Hindistan

CITATION (APA):

MK. Nouşad. Məhəmməd İqbal və Əhməd Mithat Əfəndi: Avropa səyahətlərindən sonra . fikir və fəlsəfi dəyişikliklər. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 03, nömrə 08, Yay 2025, ISSN: 3041-8690.

Muhammed İkbāl Ve Ahmed Midhat Efendi: Avrupa Seyahatleri Sonrası Düşünce Ve Felsefi Değişimler

Nouşad MK

E-posta:

noushumkv@gmail.com

Üyelik:

Yardımcı Doçent

Jamia Millia İslamia,

Camia Naqar Yeni Dehli,
Hindistan

Özet:

Bu araştırma, Muhammed İkbāl ve Ahmet Mithat'ın Avrupa seyahatlerinin ardından düşünce ve felsefelerinde yaşanan önemli değişimlere odaklanarak entelektüel yolculuklarını ele alıyor. Bölünmemiş Hindistan'ın önde gelen filozof-şairlerinden Muhammed İkbāl (1877-1938) ve ünlü Osmanlı yazarı Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Türkiye'nin entelektüel dünyasının önemli isimlerini temsil ediyor. Modern fikirlerin ve siyasi akımların önemli bir örneği olan Avrupa'ya yolculukları, hayatlarında dönüştürücü bir döneme işaret etmiş ve daha sonraki edebi ve felsefi çalışmalarını derinden etkilemiştir.

Bu çalışmanın amacı onların Avrupa'daki ikametlerinden önce ve sonra yazdıklarının derinlemesine karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Avrupa'nın sosyo-politik ve entelektüel iklimine maruz kalmanın kültür, din ve siyasete bakış açılarında nasıl bir değişimi tetiklediğini ortaya çıkarmayı amaçlıyor. Bu araştırma, gelişen ideolojilerinin kapsamlı bir resmini oluşturmak için ikincil analizlerin yanı sıra kişisel günlükler, mektuplar ve edebi eserler gibi birincil kaynaklardan yararlanacaktır.

Bu araştırma, yalnızca bu iki figürün entelektüel başkalaşımının izini sürmekle ilgili değil, aynı zamanda bu tür değişimlerin İslami rönesans ve modern düşünce bağlamındaki daha geniş sonuçlarını anlamakla da ilgilidir. Kültürlerarası alışverişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan entelektüel mayalanmayı analiz ederek, deneyimlerin felsefi ve ideolojik anlatıları nasıl şekillendirdiği konusundaki söylemlere önemli katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, İkbāl ve Mithat Efendi'nin Avrupa deneyimlerinin mirasına ve kalıcı etkisine ilişkin incelikli bir anlayış sunarak, tarihsel anlayışlarla çağdaş ilgi arasında köprü kurmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed İkbāl, Ahmet Mithat Efendi, Fikirler, Düşünce, Osmanlı, Hindistan

CITATION (APA):

MK. Nouşad. Muhammed İkbāl Ve Ahmed Midhat Efendi: Avrupa Seyahatleri Sonrası Düşünce Ve Felsefi Değişimler. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 03, sayı 08, Yaz 2025, ISSN: 3041-8690.

Giriş

Muhammed İkbâl (1877-1938) ayrılmamış olan Hindistan'da önemli bir filozof ve şairken, Ahmed Midhat Efendi (1844-1912) Türkiye'de etkili bir yazar ve düşünürdü. Her ikisi de kendi ülkelerinde ve dünyada önemli figürlerdir ve Avrupa'yı ziyaret ettikten sonra ikisinin düşüncelerinde ve yazılarında büyük bir değişiklik görebiliriz. Avrupa seyahat deyince Ahmed Midhat Efendi Fransa ile birlikte İtalya, Danimarka, İsveç, Norveç, Almanya, İsviçre ve Avusturya ziyaret etmiş (Öztürk, 2017:99) ve Muhammed İkbâl Yüksek öğrenimi için İngiltere ve Almanya'da yaşadı (Bibi, 2013: 67).

Ahmed Midhat Efendi 'Paris'te Bir Türk' adlı romanı, Paris'i ziyaret etmeden önce yazılmış olmasıyla dikkat çekiyor. Bu romanı yazdıktan ancak on üç yıl sonra Paris'i görmüş olması oldukça dikkat çekicidir (Şahin, 2023: 353). 'Paris'te Bir Türk' romanı, Doğu (Osmanlı İmparatorluğu) ile Batı (Avrupa, özellikle Fransa) arasındaki kültürel ve sosyal farklılıkları incelemesi açısından önemli bir eserdir. Ahmed Midhat Efendi'nin Avrupa'yı ziyaret ettikten sonra yazılan 'Avrupa'da Bir Cevlan' adlı eseri, önde gelen bir Osmanlı aydınının bakış açısından Avrupa şehirleri ve kültürüne detaylı ve derinlemesine bir bakış açısı sunan önemli bir eserdir (Çanaklı, 2020:148). Bu seyahatnamesinde gezdiği şehirleri titizlikle anlatırken, onların somut yönlerine odaklanarak Batı'nın kültürel ve sosyal dinamiklerini de derinlemesine inceliyor. Sosyal yaşam, cinsiyet ilişkileri ve Batı'nın Doğu'ya bakış açısı gibi konulardaki gözlemleri hem kendi döneminin çağdaş okuyucuları hem de modern okuyucular için özellikle değerlidir.

Ahmed Midhat Efendi'nin Avrupa ziyaretinin ardından algıları ve edebi anlatımları önemli bir dönüşüme uğradı. Her ne kadar bu değişiklikleri onun pek çok eserinde görebilsek de, bu değişim özellikle iki eseri karşılaştırıldığında açıkça ortaya çıkıyor: 'Paris'te Bir Türk' romanı ve 'Avrupa'da Bir Cevlan' seyahatname. Ahmed Midhat Efendi, Avrupa seyahatleri öncesinde kaleme aldığı 'Paris'te Bir Türk'te, Avrupa yaşamı ve kültürünün büyük ölçüde kendi hayal gücünden doğan, duyduğu ya da okuduğu bilgilerle şekillenen ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa yaşam ve kültürü hakkında yaygın olan görüşler etkilendiği bir versiyonunu sunuyor. Bu romandaki Avrupa tasviri ilk elden deneyimlerden kaynaklanmıyordu; bunun yerine ikinci el anlatıların ve kendi varsayımlarının bir yapısıydı (Şahin, 2023:353-356).

Bu erken dönemde Ahmed Midhat Efendi'nin edebi odağı daha içe dönüktü; Osmanlı toplumuna yoğunlaşıyor, onun iç dinamiklerini araştırıyor ve modernleşme ve Batılılaşma açısından karşılaştığı zorlukları ele alıyordu. Bu eserlerinde Batı'ya bakış açısı bir şekilde idealize edilmiş, çoğunlukla Batı toplumlarını ve onların yollarını basitleştirmiş veya romantikleştirmişti. Bunun nedeni büyük ölçüde onun Batı anlayışının henüz kişisel karşılaşmalar veya gözlemlerle zenginleşmemiş olmasıydı.

Bu ilk eserlerindeki modernleşme ve kültürel değişim gibi temalara yaklaşımı da daha teorikti; somut deneyimlerden ziyade Batı toplumlarının neyi temsil ettiğine dair algı ve inançlarına dayanıyordu. Analizinin bu spekülatif doğası, Avrupa yaşamı ve kültürüne ilişkin gerçek deneyimini takiben daha sonraki çalışmalarını karakterize edecek daha temelli ve incelikli anlayışla bir tezat oluşturunuyordu (Çanaklı, 2020).

Ahmed Midhat Efendi'nin Avrupa yolculuğu onun edebi ve entelektüel üretimini zenginleştirmiş, Batı anlayışına derinlik, gerçekçilik ve eleştirel bir bakış açısı katmış ve bu daha sonraki eserlerine de yansımıştır. Avrupa ziyaretinin ardından eserlerinde Batı yaşamının daha gerçekçi ve ayrıntılı tasvirleri yer almaya başladı. İlk elden edindiği deneyimler ona somut ayrıntılar ve Avrupa kültürleri hakkında daha derin bir anlayış kazandırdı. Ayrıca yaklaşımında daha eleştirel ve analitik hale geldi; sıklıkla Batılı uygulamaların artılarını ve eksilerini tartıştı ve bunları Osmanlı İmparatorluğu'ndakilerle karşılaştırdı. Avrupa ziyareti sonrasındaki sonraki çalışmaları hem Batı hem de Doğu toplumlarının kültürel, sosyal ve politik nüanslarına ilişkin daha incelikli bir anlayışı yansıtıyor. Avrupa toplumlarını ilk elden görme ve gözlemleme şansı elde ettikçe, içgörülerini daha kişisel hale geldi ve stereotiplere veya genel görüşlere daha az bağımlı hale geldi. Doğu-Batı ilişkilerine daha karmaşık bir bakış açısıyla yaklaşıyorlar, karmaşıklıkları kabul ediyorlar ve yalnızca birinin diğerine üstünlüğüne odaklanmıyorlar. Aynı zamanda Avrupa'daki deneyimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı fikirleri geleneksel Osmanlı ve İslami değerlerle dengeleyerek reformları nasıl benimsemesi ve modernleşmesi gerektiği konusundaki görüşlerini de etkiledi (Çapanoğlu, 1964).

Diğer yandan, Allame İkbâl bölünmemiş Hindistan'da (İngiliz Hindistan'ı) önde gelen bir filozof, şair ve politikacıdır; Avrupa'daki eğitim ve entelektüel deneyimlerinin ardından düşüncelerinde ve felsefesinde önemli değişiklikler yaşadı. İkbâl, 1905'ten 1908'e kadar Avrupa'da eğitim görmüş, İngiltere ve Almanya'da vakit geçirmiş ve görüşlerini derinden etkilemiştir (Afreen, 2014: 41).

Avrupa'ya seyahatlerinden önce İkbāl'in ilk çalışmaları geleneksel İslam düşüncesinden ve Sufi mistisizminde büyük ölçüde etkilenmişti. Onun şiiri, İslam'ın mistik geleneklerine derinden kök salmış manevi bir arayışı yansıtıyordu. Başlangıçta Hint milliyetçiliğinin güçlü bir savunucusuydu. Hindistan'da 'Tarana-e-Hind' (Hindistan Şarkısı) gibi dini çizgiler ötesinde birliği ifade eden vatansever şiirler yazdı. Bu dönemde onun İslam anlayışı daha gelenekseldi ve geleneksel öğretisi ve uygulamalarla uyumluydu. Onun odak noktası öncelikle Hindistan bağlamındaki, özellikle de kültürel ve dini kimlikle ilgili meseleler ve zorluklardı (Bibi, 2013:65).

Avrupa ziyaretinden sonra İkbāl'in felsefesi daha derin ve entelektüel hale geldi. Batı felsefesinin fikirlerini, özellikle de Nietzsche, Bergson ve Goethe'nin fikirlerini kendi düşüncesine entegre etti. İslam'ın dinamik ve ilerici bir yorumunu savunmaya başladı. İslam düşüncesinin bilimsel ve felsefi gelişmelerle uyumlu hale getirilecek bir reformasyona ihtiyaç duyduğunu vurguladı. Bu dönemde 'Khudi' veya benlik kavramı onun felsefesinin merkezi haline geldi (Amin, R., Khakwani, F., ve Mehmood, S., 2022: 15-34).

Nietzsche'nin 'Süpermen' fikrinden ilham alan İkbāl, kendini gerçekleştirmeyi, kendine saygıyı ve kişinin kaderini aktif olarak şekillendirmeyi vurguladı (Hasan, 1987: 44). Siyasi bakış açısı da Hint milliyetçiliğinden Hindistan'daki Müslümanların siyasi ve kültürel özerkliğini savunmaya doğru kaydı. Bu sonuçta ayrı bir Müslüman ulus fikrine katkıda bulundu ve Pakistan'ın yaratılmasına yol açtı (Sevea, 2012: 33-40). Avrupa sonrası dönemdeki şiirsel çalışmaları daha felsefi ve evrensel bir çekiciliğe büründü; öz kimlik, özgürlük ve maneviyat gibi daha geniş temalara değindi.

İkbāl, Batılı özgürlük ve kendine güven kavramlarına değer vererek, ancak materyalizmi ve maneviyat kaybını eleştirerek Doğu ve Batı felsefeleri arasında köprü kurmaya çalıştı. Aynı zamanda İkbāl, Batı kapitalizminin ve materyalizminin sesli bir eleştirmeni haline geldi ve bunları manevi ve ahlaki değerlere aykırı olarak gördü. Bu şekilde İkbāl'in Avrupa ziyareti onun düşüncesine derinlik ve karmaşıklık kazandırdı, Doğu ve Batı felsefi geleneklerini harmanladı ve İslam, modernlik ve siyasi kimliğe dair daha incelikli bir anlayışa yol açtı.

Sonuç

Muhammed İkbāl ve Ahmed Midhat Efendi, Avrupa ziyaretlerinden sonra düşüncelerinde derin değişimler yaşadılar. İkbāl, gelenekçi ve milliyetçi bakış açılarından felsefi açıdan daha

incelikli, reformist bir İslam ve modernlik görüşüne doğru evrimleşti. Benzer şekilde Ahmed Midhat Efendi'nin erken dönem idealize edilmiş ve spekülative Avrupa görüşleri olgunlaşarak daha gerçekçi ve eleştirel bir anlayışa dönüştü ve edebiyat ve felsefeye katkılarını büyük ölçüde zenginleştirdi.

Qaynaqlar

Afreen, Amna (2014). Iqbal's Islamic Political Ideas. Al- Azwa, 29 (41), Pakistan: University of the Punjab.

Amin, R., Khakwani, F., & Mehmood, S. (2022). Influences of Iqbal's Purview of Khudi on Individuals' Psycho-Socio-Emotional Development. *UW Journal of Social Sciences*, 5 (1), s. 15-34.

Bibi, Chand. (2013). Allama Iqbal The Visionary Leader of an Independent Homeland. *New Horizons*, Vol.7, No.2, s. 65–77.

Çanaklı, Levent Ali. (2020). Avrupa'da Bir Cevelan'da Türklükle İlgili Meseleler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı, 9/, s. 144-165.

Çapanoğlu, Münir Süleyman. (1964). İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmed Midhat, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Findley, C. V. (1999). Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da (çev. A. Anadol). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hasan, Muhammad. (1987). A new approach to Iqbal. New Delhi: Ministry of Information and Broadcasting Government of India.

Öztürk, Zeliha. (2017). Ahmed Midhat Efendi'nin Paris'te Bir Türk Adlı Romanında Oryentalist ve Oksidentalizme İzler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (48).

Sevea, Iqbal Singh. (2012). The political philosophy of Muhammad Iqbal: Islam and nationalism in late colonial India. New York: Cambridge University Press.

Şahin, Can. (2023). Ahmed Midhat Efendi'nin 'Avrupa'da Bir Cevelan' Seyahatnamesi ile 'Paris'te Bir Türk' Romanında Hayal ile Gerçeklik Çatışması. *Türkiye sosyal bilimler Simbasyonmu Bildiriler Dergisi*, 3, s. 353-356.